

1843 ԲԱԶՄԱՎԷՊ 1912

ՀԱՆԴԻՍԱՐԱՆ

ՀԱՏՈՐ
Հ
ՀՈԿ-ՆՈՑ
Թ. 10-11

ԱԶԳԱՅԻՆ — ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ — ԳՐԱԿԱՆ — ԳԻՏԱԿԱՆ

ԱՄՍԱԹԵՐԹ

ԲԱՆԱՍՏԵՂՈՍԱԿԱՆ ԼԵԶՈՒՆ

ԵՒ ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՉԱՓԻՆ ԳՐԱԽԱՅ ՏԵՂԸ

Ա. Բնութեան լեզուն և անոր կապը բանաստեղծութեան և երաժշտութեան հետ — Տաղաչափութիւն. զանազան չափերու ճնշուողը, — Բ. Բանաստեղծութեան տեսակներ և անոնց համապատասխան չափեր, — Պարզ կամ սարքաւան տողեր, — Գ. Բարդ կամ զարգացած չափեր, — Դ. Խառն չափերով քերթուածներ. անոնց նպատակը, — Ե. Իմաստներու տողանցումներ. անոնց նպատակն և արգասիքը, — Զ. Հայկական չափ, — Է. Հայկական չափին կազմութիւնը, — Ը. Շեշտ. շեշտերու տեսակներ և զանազանութիւններ. անոնց զորածնութեան կերպերը, — Թ. Նոր առաջարկուած չափ մը. Հայկական մետատետրտետրան, — Ժ. Բաղդատութիւն հայկական չափին՝ խոսքական մետատետրտետրանին հետ, — Բանական և ձայնական շեշտերու իբրեւմէ տարբերութիւնը, — Նմանութիւններ երկու վերոյիշեալ չափերուն մէջ, — ԺԱ. Հակասակ առարկութիւն և անոր բովանդակը, — Եզրակացութիւն:

Ա. — Բանաստեղծութիւնը բնութեան լեզուն է:

Բնութիւնը կազմող ամէն մէկ տարերք ունին իրենց յատուկ հմայքը: Օղը՝ որ կը սօսափէ ծառերու տերեւները, առուակը՝ որ կարկաշտահոս կը սողոսկի քարերու միջէն, թռչնիկները՝ որ կը դայլալեն

նդիկներու վրայ՝ բնութեան լեզուն կը խօսին, բայց ոչ այն լեզուն՝ զոր կը հնչեցընեն կայծակներու ճայթիւններն, և ամպերու զոռզոռալը, հեղեղներու վիժելն և ափրժներու մոնչելն, թէպէտ և վերջինս ներս ալ՝ առաջիններէն ոչինչ ընդհատ՝ մի և նոյն բնութեան լեզուով կը խօսին: Բնութեան մէջ ամէն մէկ առարկայ, ամէն մէկ երեւոյթ՝ ունի խօսելու յատուկ ձևեր ու ձայներ, որոնց միութիւնը կը կազմէ տիեզերական ներդաշնակութիւնը՝ բնութեան գրկին մէջ:

Մարդն ալ բնութեան մէջ առարկայ մ'է, և անոր վրայ տեսնուած երեւոյթներն ալ՝ բնութեան երեւոյթներու շարքին մէջ են: Այդ երեւոյթներէն մէկն ալ լեզուն կամ խօսքն է, որով մարդը կը բացատրէ իր միտքն և զգացումը: Բայց ոչ ամէն միտք և ոչ ամէն զգացում կարելի է միեւնոյն լեզուով բացատրել. Վարն և արիութիւնը, տրամութիւնն և ուրախութիւնը, սէրն և ատելութիւնը, և ուրիշ ամէն ընդդիմակ զգացումներ՝ լեզուի մէկ-մէկէ տարբեր յատկութիւններ կը պահանջեն: — Եւ եթէ այսպէս է սովորական խօսելու կամ գրելու մէջ, որչափ

աւելի բնութեան գերագոյն լեզուին՝ բանաստեղծութեան մէջ:

Բնութիւնը ներդաշնակութիւն մ'է. աւոր անվիճելի լեզուն երաժշտութիւնն է, և բանաստեղծութիւնը մաս մ'է երաժշտութեան, անոր մէջ կերպն է: Բանաստեղծութիւնը կրնայ զրուիլ թէ՛ արձակ և թէ՛ չափուած տողերով, բայց թէ՛ մէկուն և թէ՛ միւսին մէջ՝ սովորական կամ ընթացիկ լեզուէն տարբեր լեզու մը կը գործածէ, որ իրեն յատուկ ներդաշնակութեամբ՝ երաժշտական եղանակ մը կը ստեղծէ: Այո՛, արձակ տողերով ալ կարելի է բանաստեղծել, բայց Մուսաներու սիրած լեզուն տաղաչափութիւնն եղած է, և այս վերջինս՝ բանաստեղծութեան մէջ երաժշտական գործիքի պաշտօնը կը վարէ:

Ինչպէս երաժշտութեան մէջ այլեւայլ գործիներ՝ այլեւայլ կիրքեր բացատրելու յատկութիւնն ունին, այսպէս ալ տաղաչափութեան մէջ զանազան չափեր՝ զանազան զգացումներ ցուցադրելու սահմանուած են: Այդ սահմանումը յառաջ կու գայ չափին և զգացման՝ իրարու հետ ունեցած հոգեկան և ձայնական ներդաշնակ յարաբերութենէն:

Ամէն չափ՝ ամէն զգացումների հետ չի ներդաշնակիր. երբ կիրքը կամ զգացումը փոխուի և կամ աստիճանաւորութիւններ արտայայտէ, պէտք է որ չափն ալ կամ տողն ալ անոնց համեմատ փոփոխուի կամ աստիճանաւորի, նման՝ գործիքի մը մեղմ, միջակ և զօրաւոր լարերու թրթռացումներուն:

*
* *

Բ. — Մարդկային կիրքերու այս զանազան փոփոխութենէն յառաջ եկած են ուրիմն երգելու կամ տաղաչափելու զանազանութիւնները, որոնք երգութիւնը նիւթին կամ առարկային և կամ գործիքին անուններով՝ այլեւայլ կոչումներ ստացեր են բանաստեղծներէն. զոր օրինակ, պարագութիւն, հովուերգութիւն, բամբուր

գութիւն, քնարերգութիւն, եղբերգութիւն, ողբերգութիւն, թատրերգութիւն, հագներգութիւն կամ դիւցազներգութիւն, և այլն:

Այս տեսակ տեսակ երգութիւնները՝ ոչ միայն կը պահանջեն որ իւրաքանչիւրին համար երգիչները գործածեն համապատշաճ լեզու և ոճ, այլ նաեւ յատուկ եղանակ կամ երգի ելիւէշներ, որոնք կախումն ունին բառերու յատուկ շարուածներէ, սեփական դասաւորութիւններէ:

Բառերու այս յատուկ դասաւորութիւնները կամ հիւսուածքը՝ ծնունդ տուած են չափական այլեւայլ տողերու, սկսեալ եռավանկէն մինչեւ տասներկեց վանկերով տողերու:

Կարճ տողերը, զոր օրինակ, եռավանկը, քառավանկը, հնգավանկը, կրնան ծառայել զողորմիկ, քնքոյշ բացատրութիւններու, որոնց ներդաշնակութենէն՝ ականջը մտքէն շատ աւելի զոհ կը մնայ: Այսպիսի տողերը բանաստեղծութեան մանկական և պատանեկան քայլերն են, աւելի տղայոց մտքին հետ խօսող՝ քան զարգացած սիրտերու. անոնք անմեղութեան աւազներն են, բնութեան մէջ ճշունդ թրուշնիկներու ճշունդիւններուն արձագանգներն են: — Այս տեսակ չափերու մէջ մէկ օրինակ մէջ բերենք:

ԵՌԱՎԱՆԿ

ՔԱՌԱՎԱՆԿ

Ոչ պարտոյք

Այո՛, հանգոյն

Լուսագեղ

Առոյգէ հատակ

Փաշտոյք՝

Է զարեայնոյն,

Ի կանթեղ

Ո՛ պատանեակ.

Պահէ լոյս,

Այլ նա ծնանի

Ի՞նչ բոցոյն

Վերականգնալ

Սպառի բոյժ

Ամբ ամբ

Յանկերոյն:

Պերճ և լըքնաղ.

Ոչ սըրտի

Իսկ փախըստեայ

Էլ զբարթ

Քոյք մանկութիւն

Փայլոյցի

Ոչ եւս զատոյց

Ջրքնաղ վարդ,

Ի ախ Ի նոյն:

Ելի՛ր ոչ

Կենսաբեր

Ի հոգւոյ

Յօգէ սէր:

Հ.ԳԱՆՈՒԹՅԱՆ

Առանց քայլերոյ	Ձուրի էր նա յօգոյ,
Ընթացաւ ընդ ծով,	Մեռեաւ ոչ գորով,
Էւ լուսէր նստակ:	Էւ չընէր յըստակ:
Անողոյ ի ջրոյ՝	Ո՛վ էջէ այս մարդ,
Թաղեցաւ ընդ ջրով	Ասա՛ դու ինձ արդ:
Ի ծովուն յատակ:	Էւ առասպելիս
	Իմ գիտակ լինիս:

Այսպիսի կարճ տողիկներու մէջ անշուշտ լեզուով՝ կտրուկ իմաստներ միայն կրնան պարունակուիլ, բարոյական վճիռներ, ամենապարզ նկարագիրներ, առածներ, առակներ, հանելուկներ. բարդ զգացումներու կամ կիրքերու յարմար չեն, նման գողտրիկ հասակի սիրտերուն. բառախաղեր են մանաւանդ քան թէ իսկապէս բանաստեղծութիւններ:

*
**

Գ. — Բայց այս փոքրագոյն չափերը՝ տարերք են մեծագոյններուն: Այս տողիկներուն կրկնուելով՝ կը ծաւառան վեցոտներան, ութոտներան և տասնոտներան չափերը, և երեկոնելով՝ կը կազմուին իննոտներան, երկոտասանոտներան և հնգետասանոտներան չափերը. ինչպէս նոյնքան իրարու հետ ձուլուելով՝ կը ծնանին եօթնոտներան և մետասանոտներան տողերը:

Հետեւաբար՝ առաջինները կրնանք կոչել տարրական կամ պարզ չափեր, իսկ վերոյիշեալ երկրորդ խումբիները՝ զարդուն կամ յարդ չափեր:

Բարդ չափերը կամ տողերը՝ բանաստեղծական լեզուի երիտասարդութիւնը կը ներկայացընեն. ընդունակ են աւելի կամ պակաս կերպով մարդկութեան նոյն հասակին մէջ զգացած կիրքերու բացատրութեան, յարմար են յատկապէս պարերգութեան, հովուերգութեան, քնարերգութեան, եղերերգութեան, կատակերգութեան և ընդհանրապէս այն ամէն նիւթերու՝ որոնք հեռի են ծայրագոյն կիրքերէ: Չեմ ըսեր թէ անոնք բացարձակ կարող չեն՝ տարրական չափերու պէս՝ կրից աստուկագոյն աստիճաններն ալ բացատրե-

լու, այլ ըսել կ'ուզեմ որ ամենայնարար չեն, մանաւանդ վեցոտներանէն մինչեւ իննոտներանները:

Այս չափերէն մաս մը զոգտական են, այսինքն՝ վեցոտներան, ութոտներան, տասնոտներան և երկոտասանոտներան, իսկ մաս մ'ալ անզոգտական, որ են՝ եօթնոտներան, իննոտներան և մետասանոտներան: Անզոգտականները աւելի ներդաշնակ են քան զոգտականները: Այս վերջիններէն՝ վեցոտներան և ութոտներանը աւելի սահուն և քաղցր են քան տասնոտներան և երկոտասանոտներան. իսկ անզոգտականներէն՝ գերազանց կերպով ներդաշնակներն են եօթնոտներան և մետասանոտներան, իսկ իննոտներան և հնգետասանոտներան՝ տաղտկալի:

*
**

Գ. — Զգայուն ականջի տէր տաղաչափները շատ անգամ քերթուածներու մէջ փոփոխութիւն կը մտցընեն այլեւայլ չափերով տողերու. զոր օրինակ հետեւեալներն և անոնց նմանները:

4 ոտներան և 7 ոտներան

Աստուածատունկ
 Ի յարեւելս էր պարտէզ,
 Էին ծաղկոնք
 Անդ և ծառոց ազգ պէսպէս:
 Ի նմա ազբէր
 Որպէս հոգի ի մարմնի
 Շուրջ համասփիւռ
 Բերեւր ըզլուր կենդանի:
 Մանեկաւոր
 Էր արծաթեաւ անդ լարիւ
 Կապեալ սափր
 Մըշտաւելով ի յանիւ:
 Էւ յոգնախումբ
 Ի նմանէ ծառք և բուսակք
 Յուշիկ ի յուշոյ
 Անուին բոյծ և հաբակ:

6 ոտներան և 7 ոտներան

Մընա Տէր ի մշուր
 Մընա Աստուածն յախանց,
 Չոս բերքուք սիրտ մաքուր,
 Խոնարհ հոգիս նեղ անձաղց:

Ընդ հրկշտակա երգեսցուք
Ըղհաշուութեանն աւետիս.
Ըղհիսուս որմնեսցուք
Զհեկալ փրկիլն աշխարհիս:

7 ոտնեան և 8 ոտնեան

Գեղեցիկ է՝ լուրջ առաւօտ
Յոր արուսեակըն ծաղկաց.
Վայելուէ են՝ ի մարդ յարօտ
Գառիճք ճեմեայք ընդ մաքեաց.
Վայելուէ է՝ հասուն ողկոյզ
Յարմատենի գերազուն,
Վարդ գեղեցիկ աչաց ի յայդ
Ի թուփ դայար ցոյառուն:

5 ոտնեան և 11 ոտնեան

Գալարին լաքը, խոտափէ քնար ի զըրկաց
Էւ սիրտ նըւադի
Յորժամ ըզքեղ իշխէ հեծել ամբխած,
Ո՛վ մայր քաղցրորդի,
Մայր, ո՛հ, մայր, և յառաջ Բըրբ խաղալ
Թէ ոչ պեղեալ գիս,
Զիս՝ յայդ հակառ ծըղի զըթոյդ կարկառեալ
Գըրեաց յՈրդեղերս:

7 ոտնեան և 11 ոտնեան

Ենաս զարուն, զըզուէ զմարմանդ մեր և ծառս,
Ծաղիկ խրճարն և մամփի.
Ուռք արտասունն և ուռնեաց կազմի վարս,
Սարեակ սիրով կըղկղի.
Շողան այլեք, իշանէ ցոյ նահարարի,
Բոյր և դալար արմակի.
Համայն գարեալ ի կարգն անկեալ զայ ծաղիկ.
Մեղ մեն Բուժի՛կ լըժողի...
Ո՛հ, եկ բացի՛ր Բուժիկ, բացի՛ր մեր ծաղիկ,
Այլ մի, ո՛հ, մի՛ նոյ՛ վայր յերկիր.
Բացի՛ր փթթեաց նորաբողբոյ նուրբ ծըղիկ
Յօգեալ ի տունկն իսկակիր:

Եղած են քերթողներ ալ՝ որ իրենց
գրածին իւրացանչիւր տողերը յօրինեն են
այլեւայլ չափերով՝ աւելի փոփոխութիւն
տալու համար. քերթուածին:

Այսպիսի խառն տողերը՝ միաչափ և
միայնաբար տողերու հետ բաղդատելով՝ քայլ
մը կրնան համարուիլ ներդաշնակութեան
զարգացման և տաղաչափական արուեստի,
և անշուշտ ծնունդ պիտի չունենային՝
թէ որ միաչափ տողերու արտասանու-
թիւնները փափուկ լսելեաց տաղտուկ ազ-

դած չըլլային: Երգ մը ո՛րչափ ալ ներ-
դաշնակ իազներէ կամ ձայնի ելեւէջներէ
կազմուած ըլլայ, սակայն երբ հարկ ըլ-
լայ միշտ միեւնոյն եղանակի կրկնութիւնը
լսել՝ ներդաշնակութիւնը ծանծրոյթի կը
փոխուի: Հիմաւոյլ են դեղանիկին աշ-
խոյժ գեղեցիկները, բայց կարելի չէ եր-
կար առեն ախորժով մտիկ ընել, որով-
հետեւ յարատեւ եղանակին փոփոխու-
թիւնները սակաւաթիւ են. բայց աշխար-
հիս վրայ կարծեմ եղած չէ. անձ մը՝ որ
ծանծրոյթ զգացած ըլլայ սոխակին երգե-
լէն և անոր հազար տեսակ ձայնի ելեւէջ-
ներէն ու սուրոցներէն: — Ախորժեղով կը
լսենք քնարի կամ սրբնդի մը քաղցրա-
ձայնութիւնը, բայց չափ մը ժամանակի,
որովհետեւ անոնց լարերուն և կամ բըլ-
թակներուն միակերպ թրթռումները՝ քիչ
փոփոխութիւններով՝ կ'ազդեն ականջի
վարագուրին ննարդներուն վրայ, որոնք
օդոյ ալիքներու միատեսակ բախումներէ
կը յոգնին, կը թմբբին և հուսկ ուրեմն
կը նեղուին. բայց շատ աւելի ախորժով
և երկարատեւ կրնանք մտիկ ընել զու-
գաղաշն զանազան գործիներու միաժա-
մանակ ազդած ելեւէջներուն համեմդու-
թիւնը:

Սակայն կարելի չէ ամէն նիւթ խառն
տողերու բաղդադութեամբ գրել՝ տաղտու-
ձայնութենէ ազատելու համար: Որքան՝
ալ՝ եռավանկէն սկսած մինչեւ ութավանկ
տողերը խառնելով տասնութնեանի և մե-
տասնութնեանի հետ՝ կ'ունենանք աւելի
ներդաշնակութիւն, բայց այդ կարճ տո-
ղերը, ինչպէս վերն ըսի, չեն կրնար յար-
մար չափեր համարուիլ լուրջ և ծայրա-
գոյն զգացումներու համար. եթէ մէկ կողմէ
ներդաշնակութիւնը կ'աւելցրենք, միւս կող-
մէն կիրքերու բացատրութեան ոյժը կը
նուազեցընեն:

*
* *

Ե. — Այս վերջին անպատեհութեան
առաջն առնելու նպատակաւ՝ շատ անգամ
ստիպուեմ են քերթողները՝ կամայ կամ

ակամայ՝ իմաստ մը մէկ տողէն յաջորդին մէջ շարունակել և լմնցընել, որպէս զի նախ՝ միակերպութիւնը կոորինն, և երկրորդ՝ իմաստին ոյժը չտկարացընեն։ — Այս հնարքը իրաւցնէ միջոց մ'է այդ բարի նպատակներուն հասնելու, բայց այդ միջոցն ալ իր կարգին կը ծնանի ուրիշ անպատեհութիւններ, ուրիշ խանգարումներ ներդաշնակութեան, մանաւանդ երբ ստէպ գործադրուի և անարուեստ կերպով։ — Միտքս լաւագոյն բացատրելու համար՝ ըստծա օրինակներով պարզեմ։ — Իրր նմոյշ այս տեսակ տողերու՝ բարդ չափերու մէջէն առնենք ամենէն աւելի ներդաշնակները, եօթնոտեանն և մետասանոտեանն։ — Օրինակ եօթնոտեանի։

Անծանօթից հանդիպեալ
 Ինձ, և ասեմ. Ողջոյն քեզ,
 Ողջոյն, պանդուխտ առաւպեալ,
 Ասմ. Զիւրդ դու կայցես,
 Ա՛հ, պանդուխտ ողջոյն մի՛
 Տալք, մի՛ յարեան ըզբիւր իւր
 Ողջեանիք. ոչ կամի
 Ըզմաղթանաց ձերոց դիւր։

Արդ, այս և ասոնց նման տողերն արտասանողը՝ պէտք է որ իմաստին համեմատ արտասանէ, ապա թէ ոչ՝ իւրաքանչիւր տողի վերջը ընդհատելով ձայնը՝ իմաստները կը խանգարուին։ Ուստի առողանութեան մէջ՝ համաձայն ուղիղ արտասանութեան՝ վերոյգրեալ եօթնոտեանները պիտի վերածուին հետեւեալ բաժանումներուն.

Անծանօթից հանդիպեալ ինձ և ասեմ. 11 ոտեան
 Ողջոյն քեզ և աւազանկ
 Ողջոյն, պանդուխտ առաւպեալ 7 ոտեան
 Ասմ. Զիւրդ դու կայցես 7 ոտեան
 Ա՛հ, պանդուխտ ողջոյն մի՛ տալք 8 ոտեան
 Մի՛ յարեան ըզբիւր իւր ողջեանիք արձակ
 Ու՛շկամի զմաղթանաց ձերոց դիւր 9 ոտեան

Արդ, երբ իմաստը կը պահանջէ այս բնական բաժանումներով բառերն արտասանել, անդին ականջը կը զգայ որ ներդաշնակութիւնը կը խանգարուի, և կը

ծնանին այնպիսի տողեր՝ որ կամ իրարու հետ զուգադաշն չեն և կամ աւելի արձակ քան չափական բաժանումներ են։ Որով հարկ է կամ ներդաշնակութիւնը իմաստին զոհել, կամ իմաստը ներդաշնակութեան։ Այս, միակերպութիւնը կը դադրի, իմաստին ոյժը չի տկարանար, բայց ներդաշնակութիւնը կը տուժէ և կամ կ'անհետանայ։

Օրինակ մ'ալ մետասանոտեանէն.

Ձանպատակի ըզփշտ իմ, ո՛վ թագուհի,
 Ինձ հրաման տաս նորոգել, թէ ո՛րպէս
 Կորսանցին Դանայցիք ըզՏրովան
 Հարստութիւնն և զպետութիւնն եղկելք...
 Բայց եթէ այդքան մեծ փափաք քեզ իցեն
 Ձանց աղետից մերոց գիտել, և լսել
 Ձուակ աւերումն Տրոյիոյ կարճ ի կարճոյ,
 Թէ և սոսկայ հոգն յիշել զայնոսիկ
 Եւ ի ցաւոց խոյս տայ, անկայն ըսկըսայց։

Արդ, զրենք ըստ ուղիղ առողանութեան իմաստներուն՝ այս տողերը, և պիտի ունենանք.

Ձանպատակի (ը)զփշտ իմ, 11 ոտեան
 ո՛վ թագուհի 8 ոտեան
 Ինձ (ը)բաման տաս նորոգել. արձակ
 Թէ ո՛րպէս Կորսանցիք իսանայցիք 15 ոտեան, հայկ. չափ.
 ԸզՏրովան հարստութիւնն և զպետութիւնն եղկելք. 11 ոտեան
 Բայց եթէ այդքան մեծ փափաք քեզ իցեն 8 ոտեան
 Ձանց աղետից մերոց գիտել. 15 ոտեան, հայկ. չափ.
 Եւ լսել գիտել աւերումն Տրոյիոյ կարճ ի կարճոյ. 11 ոտեան
 Թէ և սոսկայ հոգն յիշել զայնոսիկ 11 ոտեան
 Եւ ի ցաւոց խոյս տայ, անկայն ըսկըսայց 11 ոտեան

Կայ իրաւցնէ փոփոխութիւն չափերու, բայց ոչ ներդաշնակութիւն, ոչ դիւցազն-երգութեան մը (ինչական) պատշաճ տաղաչափութիւն, այլ անզուգադաշն տողեր և արձակ ըսուածներ։ Այլըր ոտանաւոր կը տեսնէ, բայց ականջը կը խայթի և կը բողբոջէ, եթէ պակասաւոր և կամ անզգայ ականջ մը չէ։

*
**

Զ. — Ուստի, թէ՛ միաչափ տողերու ազդած տաղտուկին առջեւն առնելու, և թէ՛ իմաստի մը տողէ տող անցնելով՝ աննորոշ շարժումներով ճիշդութեամբ մը յօրինելու անպատեհութիւններէն խոյս տալու համար՝ միակ միջոցն է գործածել հայկական չափը, որ բանաստեղծական լեզուին արքուն հասակը կը ներկայացընէ. անոր գերագոյն զարգացման աստիճանն է, որ իր մէջ կը պարունակէ բանաստեղծութեան պատանեկան եռանդը, միանգամայն և երիտասարդ տարիքին կորովը:

Հայկական չափը՝ զոր միակ ճանչցեր և գործածեր են մեր հին նախնիք¹, (հայ լեզուի ներդաշնակութեան անվիճելի զգացողներն և ուսուցիչները), ժամանակ մը գրեթէ մոռցուած, արարական չափերու ողողման մէջ ինզղուած, կարօտ եղած է փառատունիքի մը փափուկ ականջներուն՝ խորասոյզ անդունդէն վեր բարձրանալու և դարձեալ իր փառաշուք գահոյքին վերայ բազմելու համար:

Հայկական չափը մեր լեզուին սեփականութիւնն է, հայ ականջներու սիրած ներդաշնակութիւնը: Կը պարունակէ համազօր տողերու՝ այլազան ներդաշնակութիւն, որով տաղտուկութիւն չի բերեր լսելիաց. կը պարունակէ միանգամայն իւրաքանչիւր տողի մէջ իմաստից ամբողջութիւն, որով ծնունդ չի տար տողէ տող օտար բաժանումներու և կամ խառն և աննորոշ շարժումներով չափերու:

Հայկական չափը ամենայարմարն է նկարագրութեանց բոլոր գեղեցկութիւնները զուրս ցատեցնելու, կրքերու ամէն շարժումները, ամէն աստիճանի յուզումները քանդակելու. իր ծանր և վսեմ ներդաշնակութեամբ՝ թատերական և դիւցազնական գործերու վեհութիւնը կը պատ-

կերացնէ և արտասանողին միտքը կը դիւթէ. կը գեղու ընթերցողին սիրտը ուրախութեան, զթոյ, մոլեգնութեան, ցաւոց, և ուրիշ բոլոր ծայրագոյն կիրքերու զգացումներով, որոնցմէ ներշնչուած է բանաստեղծը:

Հայկական չափը՝ իր ներդաշնակ և յարափոփոխ, բայց միանգամայն զուգամանակ անդամներու և համազօր տողերու կազմութիւնով՝ երաժշտական բարձրագոյն զարգացումը կը ներկայացընէ տաղաչափութեան մէջ. բանաստեղծական գործիքներուն երգեհոնն է, որ իր մէջ կը բովանդակէ դաշնակի, ջութակի, քնարի, սրնգի, զանազան գալարափողերու քաղցրութիւնները միանգամայն:

Հայկական չափին գերազանց յատկութիւնները կազմողները չեն՝ ո՛չ զրաբար լեզուին բառերն ու հոլովները, բայցն ու խոնարհումները, ո՛չ շարադրութեան ետեւ առաջ դասաւորութիւնը, ո՛չ քերականական և տրամաբանական ձեւերը: Այս ամէն ձիրքերն ալ լեզուին սեփականութիւններն են, և կրնան՝ զրոյի հմտութեան և ճարտարութեան համեմատ՝ կորովութիւն տալ թէ՛ հայկական չափով գրուած տողերուն և թէ՛ նաեւ ուրիշ ո՛ր և իցէ չափով գրուածներուն:

*
**

Է. — Հայկական չափին սեփական ձիրքերը տուողներն են նախ՝ իր տողերուն կազմութիւնը, և երկրորդ՝ շեշտաւորութիւնը:

Հայկական չափն իր մէջ կը բովանդակէ՝ բաց ի հնգտնեանէն՝ մնացած բոլոր չափերու քանակները: Քառանգամ են տողերը, իրարու համազօր՝ բայց ոչ համալսանկ, վասն զի անոր անդամները զուգամանակ են՝ այլ ոչ միշտ հաւասարալսանկ:

1. Ուրիշ տեղ յոյս տուիւ հմ թէ նախնիք ո՛րքան օգուտներ են երբայական և ասորական չափերէն՝ հայ.

կական չափը կազմելու համար. (Բազմ. 1899. Հայկական Ասորական Տաղաչափաբան):

Առաջին անդամը կրնայ մէկ վանկէ մինչեւ չորս փոփոխուիլ:

— Մէկ վանկ կրնայ ըլլալ՝ երբ յաջորդ անդամը քառավանկ բառէ մը կազմուած ըլլայ. զոր օրինակ.

Ո՛վ / լուսապայծառ / վեհ գերարգիք / տիեզերաց,
Ե՛ւ, / դադարեցե՛ս / ուրեմն այսրէն / կեղզասիրտ,
Քեզ / ատուածազարմբն մանկան տու՛րբս բերցնէ,
Մե՛ / դարձուցանիք / յինէն զերեւոյ / յապաշնորէս:
Զէր / ոչ ընդդիմակ / կարող նորա / կալ երեսայն:
Ո՛ն, / քաջալիրեանց, / չիք մեզ երկեւոյ / ինչ ուստեք,
Հինդ / են զօրավարք / իշխանակիցք / համապատիւք:

— Երկու վանկ կրնայ ըլլալ՝ երբ յաջորդ անդամը եռավանկ և կամ քառավանկ ըլլայ. զոր օրինակ.

Հանին / կացուցին / ջոկատ ընտիր / հաստաքադուկ,
Անկցուք / յանկարծակի / յեղակարծում / պառն զեռօք,
Լուսմ. / դի հեծես. / բայց այս են իմ / թըշուառանք,
Խօսել / միանգամ՝ / առաջին նուազ / և վերջին:
Անկեալ / ես ուրեմն / ի նոյն աղմուկ / խռովութեան՝
Որ ա՛յնչափ արտասուս / ի Յոյն ի քէն / կաթեցոյց,
Ի նոյնպէս եղկելի, / օրպէս եւ հազ / թըշուառ,
Յերեսա / իւր նըկարեալ / երեսեցոյց / զիւր գայրոյթ.
Եւ սիրտ / իմ գուշակեաց / ըզհատանել / խղիւղիկ:

— Եռավանկ և քառավանկ կրնայ ըլլալ՝ երբ յաջորդ անդամն ալ եռավանկ և կամ քառավանկ ըլլայ. զոր օրինակ.

Փրքփրքեալ / մուկ Բար, / վարազաբար / ցիրտքն դռն.
Ժամ է արգ / առէք առ իս, / ազէ առէք / զոր կազմն կայ

Հուր և ջալ / նաւթիւ ձիթով / եւ ի ժըման / բոց բորբուքեալ:

Զուր գիւցադուք / զործեն գուն / սաստիկ՝ զերկերն / ըմբռնելոյ:

Հեղեղասաստ / փոթորիկեալ / զերփեալ ըզէն / զանդ և զայդի:

Անդ ելանէր / նըմին դիպան / քաջն Աթթինեալ / մուկեալ Վարլիր:

Ասպէս առիւծ / դարանակալ / ըզլի գաւթիւ / սովալըլուկ:

Երկրորդ անդամը կրնայ կամ երեք և կամ չորս վանկէ բաղկանալ, ինչպէս վերի օրինակներէն կը տեսնուի. բայց երբ առաջին անդամը մէկ վանկ է՝ երկրորդը չի կրնար քառավանկէն պակաս ըլլալ, որովհետեւ առաջին միավանկ անդամին հետ կցուելով՝ տողը եռանդամ կը մնայ:

— Երկրորդ անդամը չի կրնար նոյնպէս եռավանկ ըլլալ, երբ առաջին անդամը քառավանկ և չորրորդ անդամն ալ եռավանկ ըլլայ, որովհետեւ այդ պարագային՝ երկու եօթնոտեան հաւասարականի տողեր կը ձևանան՝ հայկական չափին մէկ տողին մէջ, ինչ որ հակառակ է այս չափին կազմութեան:

Երրորդ անդամը անփոփոխ կերպով միշտ քառավանկ կ'ըլլայ, ինչպէս վերի օրինակներէն կը տեսնուի. իսկ յորրորդ անդամը կրնայ ըլլալ քառավանկ և կամ եռավանկ. բայց երբ առաջին անդամը քառավանկ և երկրորդն եռավանկ է՝ չորրորդը պէտք է քառավանկ ըլլայ, որ տողը երկու հաւասարականի եօթնոտեաններու չվերածուի. — Երբ ամբողջ քերթուած մը կազմուի միշտ եռավանկ առաջին և չորրորդ անդամով՝ քատերսիսն տող կոչումը կու տանք, որովհետեւ Բագրատունին այդ չափով թարգմաններ է թատերական քերթուածները. բայց նոյնը կարելի է հաւասարապէս գործածել նաեւ ուրիշ տեսակ քերթութեանց և նաեւ դիւցազներգութեանց համար, առաջին անդամը 1—4 վանկերու փոփոխութեամբ:

Մինչեւ հիմայ ըսածներէս՝ հայկական չափին մէջ կ'ունենանք ուրեմն հետեւեալ փոփոխութիւնները վանկերու և անդամների.

1 — 4 — 4 — 4	կամ 3
2 — 4 — 4 — 4	» 3
3 — 4 — 4 — 4	» 3
4 — 4 — 4 — 4	» 3
2 — 3 — 4 — 4	» 3
3 — 3 — 4 — 4	» 3
4 — 3 — 4 — 4	—

Անդամներու այս զանազան բաժանումները կը կատարուին ոչ թէ վանկերու համարանքով, այլ շեշտով:

*
* *

Ը. — Շեշտը երկու տեսակ է. սուր՝ որ ձայնն երկարելու կը ծառայէ, և քոր՝

որ ձայնն իջեցնելու և հանգիստ առնելու նշանն է. ոչ մէկը և ոչ միւսը՝ սովորաբար նւթապէս չեն գրուիր, այլ բնական առողջամտութեամբ կ'արտասանուին:

Շեշտը՝ տաղաչափութեան կեանքն և հոգին է. առանց շեշտի՝ տաղտկութիւն և մեռելութիւն կը տրուի:

Տաղաչափական շեշտը պէտք չէ շփոթել քերականական կոչուած շեշտին հետ, որ վանկերու սղութիւնն և երկարութիւնը կ'որոշէ. ինչպէս է յունական և հռոմէական լեզուներուն մէջ, որուն ձեռքով կը կազմուին անոնց ոտանաւորները: Այս տեսակ շեշտէ հայ լեզուն բոլորովին զուրկ է, չնայելով Ե. և Ջ. զարբերուն մէջ ոմանց ըրած ջանքերուն, որ կ'ուզէին նոյնը նաեւ հայերէնի վանկերուն յարմարընել. ապարդիւն ջանք, քանի որ լեզուին բնական կազմութիւնը և ժողովրդեան ականջը չէին համապատասխաներ քերականագէտներու տեսական վարդապետութիւններուն:

Տաղաչափական շեշտը պէտք չէ շփոթել նմանապէս ձայնական շեշտին հետ, որ վանկի մը սրութիւնը կամ բթութիւնը կը ցուցնէ, ինչպէս են Յունաց, Լատինաց, Իտալացւոց, Սլաւոնացւոց՝ և ուրիշ ազգաց լեզուներու վանկերուն մէջ, որով այս վերջիններս կը ձեւացընեն հատույ, յարաշէտ, նախադարձշտ, և այլն, բառեր: — Հայերէնն այսպիսի շեշտէ գրեթէ զուրկ է, եթէ հաշուի չառնենք քանի մը բարդ բառերու շեշտեր. զոր օրինակ. այգիպէս, այսքան, որչափ, նոյնքան, այսօր, այսպիսի, և այլն:

Տաղաչափական շեշտն է՝ բանական կամ տրեւական կոչուած շեշտը, որ ցոյց կու տայ գաղափարներու կամ զանոնք բացատրող երկու կամ աւելի բառերու իրար հետ ունեցած սերտ յարաբերութիւնը. և այս բանական շեշտն է բանալին հայկական տաղաչափութեան:

Վերն բախը որ տաղաչափական շեշտը կրնայ ստի և կամ բար ըլլալ: Բարը կը կոչուի նաեւ հանգիստ. հետեւաբար պար-

զապէս շէտ բառով կը հասկըցուի ընդհանրապէս ստի շեշտը:

Շեշտը կրնայ գտնուիլ տողի մը ամէն մէկ անդամին վերջին վանկին վրայ, և կը ծառայէ անդամներն իրարմէ բաժնելու, առանց բացառութեան նաեւ վերջին անդամին՝ յաջորդ տողին առաջին անգամէն: — (Օրինակներ.)

[Լազան

Բերեալ վաղի մատուցէ կրկին է ձեռն իմ գալիստութեան՝ բանակաց զորապետի պատերազմայ: Եւ երկր թեղեալ է դո՛ւք երկաթակու սըմբակաց Բոցաշունն երկվարաց, զոռք և իւրիւնջ, զինուց փայլ:

Ինչպէս այս օրինակներուն՝ այսպէս ալ ուրիշ նման տողերու մէջ՝ շեշտին քանական ըլլալը յառաջ կու գայ բառերու դասաւորութենէն, որով նախընթաց անդամի մը վերջին բառը այնպիսի սերտ կերպով կապուած է յաջորդ անդամին կամ անդամներուն հետ, որ ուրիշ առաջանութիւնը կը պահանջէ ձայնը այնպէս բարձրացնել կամ երկարել՝ իրեն թէ նոյն վանկը օժտուած ըլլար ձայնական շեշտով: Եւ յիշուի, ինչպէս կարելի է մականայը բային գատնել, գոյականը իր ստացական զերեւունէն, յատկացուցիչը իր յատկացեալէն, ածականը գոյականէն, և այլն: Չէ կարելի առանց իմաստին իսնջարումն պատճառելու՝ վերոյգրեալ և անոնց նման տողերու մէջ՝ հանգիստ տալ ձայնի՝ ուր որ բնական շեշտ կայ. չէ կարելի մէկէ աւելի շնչառութեամբ արտասանել Բերեալ վաղիս վատուցէ՝ կրկին է ձեռն իմ գառազան Իշխանութեան, և կամ Եւ երկրի բոցեղայ ի դո՛ւք երկաթակու սըմբակաց Բոցաշունն երկվարաց:

Բայց թէ որ միշտ այսպէս սուր շեշտով բաժնուին տողերու անդամները, արտասանութիւնը՝ թէ և կորովի՝ բայց պարտաւարացի կը դառնայ, և շեշտերու միակերպութիւնն ալ գուցէ աւելի տալու կալի պիտոր ըլլայ՝ քան թուաչափ վանկերով անդամատուցութիւնը: Ուստի ներդաշնակութիւնը կը պահանջէ որ չափական տողերը կազմուին ընդհանրապէս փոփո-

խակի սուր և բուր շեշտերով օժտուած անդամներէ, որոնց սուր շեշտերը՝ տողին կորով կ'ընծայեն, իսկ բուրները՝ սահունութիւն և հանգիստ:

Բութ շեշտը կամ հանգիստը կը գտնուի սովորաբար տողերու երկրորդ և չորրորդ անդամներուն վերջը. զոր օրինակ.

Ամենայն կորիս քէն. յաղթող են քո՝ բռնաւորը.
Պատուանքս է պատրաստ. թէ լիքիւնուցու՝ մեռանիս.
Երթ, մի լինիլ ժամականո, կալ ըզգինու՝ քո առջնորդ:

Անդամներու վերջը գտնուած առոգանութեան նշանները՝ բուր, ստորակետ, միջակետ և վերջակետ, միշտ հանգստի կը ծառայեն. բայց անոնց կրնան գտնուիլ նաեւ անդամներուն մէջերը՝ առանց տաղաչափական հանգիստ ցուցնելու. զոր օրինակ.

Դիք, որ զսէրն իմ և զոխրս տեսնէք / աստանոր:
Սկալան չէ՛ նա, տիկին, / ի նասարակ սիրողաց:
Տեսանեմ՝ / զի ստոյգ պատմեալ / են ինձ. նախանձն / իմ արգար:

Ամէն / քո թընամիշդ / առ դուրս քո՝ / են, Հրոսմ:

Հանգիստը սովորաբար, ըսի, երկրորդ և չորրորդ անդամներուն վերջը կը գտնուի, բայց արգելք մը չկայ՝ իմաստին պահանջելուն համեմատ՝ նաեւ առաջին և երրորդ անդամներն ալ հանգիստով վերջացնելու. զոր օրինակ.

Լա զիտէ Յովիդայէ քան զոր ասէն՝ զազդ նորա.
Զինչ և է, զուշակեմ ըզնա նոցուն մահաբեր:
Զբոսացին, իսկ որ յետ սիրել զայցէ՝ յիմ պարանոց:
Ան ունի թէ նոր և սուր՝ յաչաց իմոց հուսկ յետոյ
Ըզտանաւ այս ատելի՝ բնաջինջ ի բաց սրբեացին:

Այս տողերուն մէջ զինչ և է, զրրաւցին, ակն ունիմ առաջին անդամները՝ հանգիստով կը բաժնուին երկրորդներէն, իսկ բուն զոր ասէն, յաչաց իմոց երրորդ անդամները՝ չորրորդներէն:

Բաց ի այն շեշտերէն՝ որոնք անդամներուն վերջին վանկին վրայ գտնուելով՝ զանոնց իրարմէ կը բաժնեն, տող մը կըրնայ պարունակել նաեւ ուշիշ շեշտեր՝ անդամներուն մէջ, ձայնական և կամ բանական. զոր օրինակ.

Զայն շըշուկ / և զընդին / լըսէ և կոյ / սըն Հայկաւնայ:

Փորթորկին / ի թափ շըշուկ / յարեգականն / ի լոյս շողշող:

Հարցանի զինչ / իրք իցին, / յորմէ կուսէ / ինքն զայցէ:
Թափոր / և ամայի / զտանէ զանգին / յարի արանց:
Աստուած Կորն / իմոյ Հայկայ, / ցոյց ինձ, Կորդեմ / զշառնիս ուր:

Այն ներստու / զաւանդ, / զիշխրագնաց / աղուհուրց ինչ:

Սակայն տող մը պակասաւոր և անհարգաշնակ կ'ըլլայ, եթէ շեշտով վերջացող քառավանկ անդամի մը երրորդ վանկին վրայ գտնուի աւելի զօրեղ շեշտ մը. զոր օրինակ.

Արեւսցին, Թոյ / յաւին զիցին / տունք և տանաք / ամբարշտաց:

Եւ ի դաշտի / մանգաղ մի՛ խոս / ինձնացէ բնաւ / զաւարագիդ:

Այս երկու տողերուն մէջ այրեացին աւելի զօրաւոր շեշտ ունի քան քող (զիցին), և մի՛ հրամայականը քան խոս (հնձն). ուստի անդամատուրները կը կազայ, իսկ եթէ աւելի պատշաճ և բնական կերպով շարենք բառերը՝ կ'ունենանք լաւ շեշտաւորուած ընտիր տողեր. այսպէս.

Թող այրեացին, / յաւին զիցին / տունք և տանաք / ամբարշտաց:

Եւ մանգաղ մի՛ / բնաւ ինձնացէ / ի դաշտի խոս / զաւարագիդ:

Նմանապէս տող մը ներդաշնակ չ'ըլլար, մասնաւոր թէ տաղաչափական թեւութիւն մը կը համարուի, եթէ հանգիստով վերջացած քառավանկ անդամի մը՝ երրորդ վանկին վրայ գտնուի շեշտ մը. զոր օրինակ.

Մի՛ քիզ, մի՛ դու, / տաքնապէլ զօրն / ի բուն ըզզունդ / քաշացէ ի լուս:

Մըրկածով ծով / բախէ արեօքն / ըզլիմանէն / արաւապայ:

Այս երկու տողերն ալ պակասաւոր են, առաջին անդամները բնական շեշտով կը բաժնուին յաջորդներէն այր և ծուր վանկերուն մէջ, և դա և ծով պէտք է անցնին

երկրորդ անդամին, որով մնացած անդամներուն շեշտերն ու կարգն ալ կը խանգարուին, և արտասանողը անգամ մը սխալելէ վերջը՝ պիտի ստիպուի ետ դառնալ և կարգաւ անբնական և թերի շեշտաւորութեամբ անդամներու, ինչպէս որ վերը բաժնուած են ուղղագիծներով:

Նոյնպիսի անպատեհութիւն և թերութիւն կը ներկայացընէ տող մը՝ եթէ քառավանկէ պակաս անդամի՝ յաջորդէ անդամ մը՝ շեշտուած առաջին վանկին վերայ, երբ այդ վանկը կրնայ նախընթացին կցուիլ բնական ընթերցումով: զոր օրինակ.

Աւելն / այր ցնկեր / Սա թալացեալ / հնա զոգի

Տողը կը կաղայ, վասն զի բնական ընթերցմամբ այդ կրնայ կարդացուիլ առեւտրի հետ: — Ուրիշ օրինակ.

Նա խուսեր / յայնչոյս և յայն, / մերթ երեւեալ / և մերթ ձափեալ:

Կազ է տողը, վասն զի կրնայ կարդացուիլ՝ Նա խուսեր յայն / կոյս և յայն, մերթ / երեւեալ... և ընթերցողը հոս պիտի անդրադարձնայ՝ որ տողին անդամները պէտք էր վերը դրուած թերի բաժանմունքով կարդար: — Ուրիշ օրինակ, որուն մէջ երրորդ անգամը կրնայ կաղալ.

Ո՛վ ժամ յետին / տեսութեանս, / ո՛հ սիրտուր / քաղուք և թաթք:

Ուր ո՛հ՝ բնական առոգանութեամբ կըրնայ տեսութեանսին հետ միանալ, քանի որ աստորակէտը (ինչպէս միւս կէտերն ալ) անպատեհաւ նշան չեն անդամներու բաժանումի, ինչպէս վերը ցոյց տուինք:

Կրնայ նաեւ մթին և աններդաշնակ ըլլալ տող մը, եթէ անդամները շեշտաւոր վերջացնելու նպատակով՝ անբնական կերպով ետեւառաջ շարութիւն բառերը, մինչդեռ շեշտին գեղեցկութիւնը պէտք է բնական շարքին մէջ դուրս ցատքէ: — Այսպէս, օրինակ իմն, քիչ մը բռնազրօք և անբնական են հետեւեալ տողերը.

Ցարանըս կրեհայս Աստուած ըզվրէժս իւր դրուշմ: Եւ փղըշտարույն հանգոյն՝ ըզնոյն իտրպիլի աւանդէ: Սոսկա, ո՛վ Սատուշ, ի վեր ի թուխ ամպրոպս աւասիկ Ըզմանուն Իրեշտակ Իրեղէն թեւօք հայիմ սաւառնեալ:

Բնդհակառակն՝ որքան աւելի բնական և սահուն են շեշտերը և հանգիստները, երբ նոյն բառերը պարզագոյն շարադասութեամբ հիւսուին ճարտար գրչէ մը՝ հետեւեալ կերպով.

Ըզվրէժս իւր Աստուած զըրէ յարձանըս կրեհայս, Եւ որպէս ի փղըշտարոյն՝ նոյն յիտրպիլ աւանդէ: Սոսկադէր, Սատուշ. ահա ի թուխ ամպրոպ ի բարձունս Սաւառնեալ Իրեղէն թեւօք հայիմ զԻրեշտակըն մահուս:

Ո՛րքան շարադրութիւնը պարզ և բնական ըլլայ՝ այնքան ալ շեշտերու գեղեցկութիւնը ներդաշնակ պիտի հնչէ: Բաւ մաթիւ ճարտարներու բիւրաւոր տողերէն՝ իբրեւ օրինակ մը պարզ շարուածքի և սահուն ու բնական շեշտերու յիշեմ հետեւեալները.

Հաւատարմի՜ ճեղ թըլիցիս աղէ երազք կանացի, Եւ չընկնող արեւ՝ վեհաջ հոգիք Նըվուն հեղեթ: Սիրտ՝ որ ընդ փորձ անց անասան բազմահանգէս մըրցանաց, Զարեաթիցի՜ արդ ի վտանգէն՝ զոր կին ի ծնորս երազեաց:

Սահունութիւնը կը կաղայ միայն երրորդ տողին մէջ անց անասան բազմահանգէս՝ ա ճայնաւորով ձեւացած անշնորհատ վանկերու դժուարահնչութեան: Փոխէ անասանն անվեհերի՝ տողը կ'անուշնայ, թէպէտ և անասանի և վեհերի նոյն իմաստը չունին:

Կարելի էր անշուշտ շարունակել դեռ նմանօրինակ զիտողութեանց շարք մ'ալ, և խօսիլ բառերու ընտրութեան, ճայնաւորներու սըղման, վանկերու անախորժ նմանաձայն յաջորդութեան և ուրիշ պատշաճութեանց և անպատշաճութեանց վերայ, եթէ յօդուածս՝ տաղաչափական արուեստի դասագիրք մ'ընել ուզէի, ինչ որ նպատակէս դուրս է: Ուստի կը փութամ անցնելու ուրիշ խնդրի մը:

*
**

Թ. — Ինչպէս տեսանք մինչեւ հիմայ ըսածներէս՝ Նախնեաց տաղաչափութեան արուեստն և ոգին կը կայանայ՝ համազօր բայց ոչ համաժանկ անդամներու շարքին, և շեշտորու բնական կիրառութեան մէջ, — Առանց այս սկզբունքէն շեղելու՝ ընթերցողներուս նորութիւն մը պիտի առաջարկեմ, որ թէպէտեւ մինչեւ օրս չէ գործածուած (զէթ ինծի ծանօթ եղած քերթուածներէ), սակայն ոչ միայն հետեւանք մ'է՛ նախնեաց գործադրած սկզբունքին, այլ և ինքիւրեն մէջ կարծեմ ներդաշնակ է, և ազատ՝ ձանձրոյթ պատճառող միակերպութենէ։ Այս առաջարկած չափս է մետաստետոնեանը, բայց հայկական չափով մետաստետոնեան մը, որուն անդամներուն փոփոխութիւնները կ'ըլլան խառն գործածութեամբ հետեւեալ տողերուն.

1 — 4 — 3
2 — 4 — 3
3 — 4 — 3
4 — 4 — 3

Այս տողերուն վանկերու թիւը կը փոփոխուի ընդ մէջ 8ի և 11ի, բայց 8, 9, 10 վանկեր պարունակող տողերն ալ համազօր եռանդամ բաժանմունք կ'ունենան 11 վանկեր պարունակողներուն հետ. ինչպէս հայկական մեծ չափը՝ քառանդամի կը բաժնուի՝ 13—16 վանկեր պարունակող խառն տողերով։

Օրինակ մը (ինծմէ մէջ բերուած) թող վկայէ այս հայկական մետաստետոնեանին ներդաշնակութեան։ Եթէ հաճոյ անցնի տաղաչափներու՝ զոր պիտի ֆնամ. հակառակ պարագային՝ տհաճութիւննին զիս տփզոն պիտի չլծողու։

Մինչեւ հիմայ յատուկ նպատակով մը մէջ բերած գրաբար օրինակներուս հակառակ՝ առաջարկութեանս ճաշակիկ մը կ'ուզեմ տալ աշխարհաբարով, յուսով որ

ապագային այս տեսակ տողերէ ախորժ գագացողին ճաշակիկէ մ'աւելին յաջողիմ ընծայելու։

Նկարագիր պատերազմի դաշտի մը մարտակոխէ մը վերջը։

Այսպէս իբրտու գէմ կըսին Յոսալ կը տանէին, և բարախն կշիռն անորոշ կը տատանէր զուգամէտ իրկիւղի և յուսալիւր զգացման մէջ, Դաշոր ծածկիւր են խորատուած քիւր տէգեր, Չարիշխուած վանաներ, զէնք ու զբաններ, Եւ սուրբ՝ կուրծքի լանջի մէջ մըխուած, Կամ գեանի՛ վրայ ցերեզցան տարածու։ Բերեքսիւրի փրուուր են շատ դիակներ, Եւ շատեր ալ երեսներ զէպ է հող՝ Կարծես գետինը կը խածնեն մուգգին։

Ինկած է երկվարն իր ախորժ՝ Ինկած է զինակցին քով զինուորն, Պատկած է ոսոխին մօտ օսոխն, Եւ շատ տեղ մեռածին վրայ փրուուած կիսակենդանն, և յաղթուածին վրան յաղթողն, Ոչ մեռելական լըռութիւն Եւ ոչ ալ քաղիւրդ վանգիւններ, Ամէ խրթմայն խուլ խղզուրբուն մ'ամէն կողմ կը տարածուի, կատաղութեան կատաղչուիք Եւ բարկ մուգնութեան մընչիւններ, Թառանջներ հեծեճագին կուրծքերու՝ Որ խոցուած են մահացու վէրքերէ։

Առաջ աչկեան լուսացու պաղպաղուն Ջէնքեր ու զբաններ՝ արդ քրտաձիկի Երեսլթ մը կ'ընծայեն տխրատեսիլ. Ձի փայլիւ երկաթն, ոսկին չի շողար, Գեղանըշոյլ զոյններուն հետքն իսկ չեկալ, Բոլոր զարդերն այն՝ որ առաջ աչկեան հոն ճճանջներով կը պընէին ցուցացյո Բիւր սաղաւարտներ ու շիղգեր, Արդ ոռնակոխ դանաթմաւալ են փրուուած. Եւ ինչ որ շողախած չէ արիւնն՝ Ապականեր է զայն փռչին աղողգի։ Այսքան փոխուր էին երկու բանակներն։

ՏԱՍՍՈՑ. Ազատունմ երդնապիւնի
Երգ Թ. Ուրիսկը 50—52

Այս չափը սակայն դիւցազներգութենէ աւելի յարմար կը համարիմ քնարերգական նիւթերու, գեղծներու, նկարագիրներու, իմաստասիրական կամ բարոյախօսական քերթուածներու, ինչպէս է ընդհանրապէս զուգամիակ տողերով մետաստետոնեանն։

*
*
*

Ժ. — Մինչեւ հիմայ ըսածներս կը վերաբերին պարզապէս հայերէն լեզուի եւ հայկական տաղաչափութեան արուեստին. ուստի չէ կարելի նոյները յատկացնել նաեւ ուրիշ լեզուներու. վասն զի ամէն մէկ լեզու՝ իրեն սեփական բնադրոշմն ունի եւ ամէն ժողովուրդ՝ իրեն յատուկ ճաշակը. հետեւաբար այս ինչ լեզուի մէջ գեղեցկութիւն, վսեմութիւն, ներդաշնակութիւն եւ չափակցութիւն համարուածը՝ կրնայ այն ինչ լեզուի մէջ նոյնպէս չըլլալ, մանաւանդ եթէ բաղդատութեան կը շիռցին մէջ դրուին հին լեզու մը՝ նորի հետ, յարեթական մը՝ սեմականի հետ, եւ այլն:

Խօսքս տաղաչափութեան արուեստին ամփոփելով, ինչպէս կանխաւ գուրցեցի, քուտոր վանկերու չափը հայերենի սեփականութիւն չէ, այլ որոշ ժամանակամիջոցի մէջ արաբականէն փոխ առնուած եկամուտ արուեստ մ'է, որ ունի իրեն յատուկ ներդաշնակութիւնը՝ հաւասար ուրիշ շատ մը ժողովուրդներու նոյնպիսի թուական չափերով գործածած արուեստին: Իսկ հայկական չափը կրնայ Հայ ազգիս սեփականութիւնն համարուիլ, որքան ալ հետեւութիւն կամ նմանութիւն ունենայ ասորական եւ մանաւանդ եբրայական չափերուն հետ. նմանութիւն մը՝ որ կը կայանայ պարզաբար անդամներու բաժանման մէջ, բայց ոչ շեշտաւորութեան, որովհետեւ անոնց քառանդամ տողերուն անդամներն ալ վանկերու համարանքով կը հաշուին եւ կ'անդամատուին:

Շեշտի անդամատուութեամբ կը բաժնուին տողերը նաեւ եւրոպական քանի մը նոր լեզուներու մէջ, բայց ոչ թէ հայերենի նման քսնական՝ այլ ձայնական շեշտով: Սակայն արտասանութեան մէջ թէ՛ բանական եւ թէ՛ ձայնական շեշտերը՝ մի եւ նոյն ելեւէջի արդիւնքը կ'ընծայեն, մի եւ նոյն ներդաշնակութիւնը կը հնչեցնեն, այս տարբերութեամբ սակայն՝ որ մինչ-

դեռ ձայնական շեշտը վանկերու վրայ՝ միայն ձայնի ելեւէջ կը ծնանի, բանական շեշտը՝ ձայնի ելեւէջէն զատ՝ մտաւորական պաշտօն մ'ալ կը կատարէ՝ երկու զանազան գաղափարներու սերտ միաադարձեանք ցոյց տալով, եւ մտաւոր կապին իբրեւ արտաքին նշան՝ ձայնի կապով ալ զանոնք իրարու հետ կը ծուլէ:

Միտքս օրինակներով աւելի պարզեմ: — Իբրեւ օրինակ առնունք իտալական լեզուն, որուն տաղաչափութիւնը՝ հայկական չափին նման՝ շեշտաւոր հատաններէ կամ անդամներէ կը կազմուի, եւ իր բազմակերպ փոփոխութիւններով եւ լեզուական քաղցրութեամբ գերազանցը կը համարուի՝ եւրոպական ուրիշ ազգերու տաղաչափական արուեստներուն մէջ: — Արդ, երբ իտալացին, օրինակ իմն, զուրցէ *umile preghiéra* (խնարհ խնդրում), *puro sacrificio* (անարատ զոհ), *terreno fecondo* (արգասաւետ երկիր), *cheta notte* (հանդարտ գիշեր), *corre veloce* (երագ կը վազէ), *ingiustamente si lagna* (անիրաւ կը գանգատի), եւ այլն, եւ այլն. իւրաքանչիւրը այս զուգեակ բառերէն՝ իրար հետ մտաւորական սերտ միութիւն ունին, բայց այդ մտաւորական միութիւնը նշանակող՝ ձայնական կապով մը զօդուած չեն իրարու հետ, այլ իւրաքանչիւր բառ ունի իրեն յատուկ ձայնի ելեւէջը, իրեն յատուկ շեշտը. ընդհակառակն անոնց համապատասխան հայերէն բառերը՝ խոնարհ խնդրում, անարատ զոհ, արգասաւետ երկիր, հանդարտ գիշեր, երագ կը վազէ, անիրաւ կը գանգատի, բայց ի գաղափարական միութենէն՝ հիստուած են իրարու հետ նաեւ սուր շեշտի (բանական շեշտի) կապերով, որով կարծես երկու բառերը մէկ բառ կը կազմեն. շեշտ մը՝ որ հիշող նոյն պաշտօնը կը վարէ՝ ինչ որ ունին մեր բաղադրեալ բառերուն մէջ ա եւ յօդակապները, երկու գաղափարներէ խառն՝ մէկ գաղափար մը կազմելով, զոր օրինակ, արդար — ա — դատ, քար — ե — տեւսի, եւ այլն:

Արդ, այս քսնական եւ ձայնական շեշ-

տերու իմացական տարբերութենէն դուրս՝
իտալական դիցազնական տողը, որ է
մետասանավանկ (endecasillabo) չափը,
իր կազմութեամբ և ներդաշնակութեամբ
շատ նման է հայկական չափին, հետեւեալ
կերպերով.

Ա. — իտալական տողի մ'անդամները
կամ հատածները կը բաժնուին իրարմէ
ձայնական օուր շեշտերով: — Հայկական
չափի տողին անդամներն ալ կը բաժնուին
սուր և բութ բանական շեշտերով: — Եր-
կուցին ալ ձայնական արգասիքը կամ
եղեւէջի եղանակը մի և նոյնն է:

Բ. — իտալական մետասանոտեան տողը
կրնայ երեք տեսակ վերջաւորութիւն ու-
նենալ, այսինքն՝ հատոս (tronco), համ-
բոյր (piano), սահուս (sdrucciolo): —
Հատոս կ'ըսուի վերջաւորութիւն՝ երբ
տասներորդ վանկին շեշտովը կ'աւարտի
տողը՝ առանց վերջին հատածին, (որով
տողը 10 վանկի կը վերածուի). համբոյր
կը վերջանայ տող մը՝ երբ վերջին հա-
տածը (11 երորդ վանկը) միավանկ ըլլայ.
Իսկ սահուս կ'ըսուի՝ երբ վերջին հատածը
երկավանկ ըլլայ, (որով տողը 12 վանկ
կ'ունենայ). զոր օրինակ.

Հատոս տող.

In quèsta per gran còlpe órrida età.

Համբոյր տող.

Canto l'armi pietòse e'l Capitano.

Սահուս տող.

Cèlebri l'aoqua e se la bés pur Pindaro.

Այսպէս ուրեմն իտալական մետասան-
ոտեանին տողի մը վանկերը 10-12 կը
փոփոխուին՝ ապաղախական վանկերով,
այսինքն՝ սղելով մէկ վանկի՝ քովէ քով
եկած ոչ — երկրարբառ ձայնաւորները,
որոնք եթէ քերականական վանկեր համ-
բուին՝ տող մը 13-16 վանկեր կրնայ ու-
նենալ:

Այսպէս ալ հայկական չափին մէջ
տողերն հաւասարավանկ չեն, այլ կը փո-
փոխուին 13-16 քերականական վանկերով:

Գ. — իտալական մետասանոտեան տողը
երեք տեսակ անդամատիչ շեշտերու փո-
փոխութիւններ ունի. այսինքն, հատած
ձեւացնող շեշտը պէտք է գտնուի

1. Կամ վեցերորդ և տասներորդ վանկերուն վրայ.
2. Կամ չորրորդ, ութերորդ և տասներորդ վանկերուն վրայ.
3. Կամ չորրորդ, եօթներորդ և տասներորդ վանկե-
րուն վրայ.

Որով հայկական չափին պէս՝ իտալա-
կան 11 ոտեան տողն ալ չորս հատած
ներու կամ անդամներու կը վերածուի.
և թէպէտ առաջին տեսակին մէջ երեք
հատածներէ կը ձեւանայ տողը, բայց
որովհետեւ բաց ի վեցերորդ և տասնե-
րորդ վանկերուն անդամատող շեշտերէն,
անհրաժեշտ երրորդ շեշտ մ'ալ կը գրա-
նուի առաջին հատածին կամ առաջին,
կամ երկրորդ, կամ երրորդ և կամ չոր-
րորդ վանկին վրայ, ուստի տողին առա-
ջին հատածը՝ փոփոխական վանկերով՝
երկու անդամի կը վերածուի նիւթապէս,
չորս անդամի կամ հատածի բաժնելով
տողը. զոր օրինակ.

Súrgono innumerábili faville.
Dipinte di mirábil primavéra.
Impediva la vista e lo splendóra.
Seminatór di scándalo e di scisma.

Դ. — Ինչպէս որ հայկական չափին
մէջ տեսանք թէ տող մը անդամատող
սովորական երեք հատ շեշտերէն զատ՝
իւրաքանչիւր անդամի մէջ ալ կրնան եր-
կրորդական շեշտեր գտնուիլ, այսպէս է
նաեւ իտալական մետասանոտեանին մէջ:
— Հետեւեալ օրինակներուն մէջ բութի
ձեւով կը նշանակեմ երկրորդական շեշ-
տերը.

Le donne, i cavalier, l'arme, gli amóri.
Amòr, virtù, pietà nel còr m'aocènde.
Ch'ì mi sia tårdi al soccòrso levàta.
Che mòrte tanta n'avèsse disfátta.

Ե. — Վերը յիշուած իտալական մեծ տասանորտնեանին առաջին տեսակին մէջ (շեշտը վեցերորդ և տասներորդ վանկերուն վրայ), առաջին հատածին շեշտը կրնայ առաջին վանկէն մինչեւ չորրորդին վրայ փոխուիլ (ինչպէս վերը օրինակներու վրայ ցոյց տուի Sùrgono, Dipinte, Impediva, Seminator), կազմելով այս կերպով առաջին հատած մը՝ յար և նման հայկական չափին առաջին անդամին, որ շեշտին դիրքին համեմատ կրնայ ըլլալ միավանկ, կամ երկավանկ, կամ եռավանկ և կամ քառավանկ:

Զ. — Դարձեալ նոյն տեսակ իտալական մետասանորտնեանին մէջ՝ վերջնութեւր անդամը՝ հայկական չափին վերջնութեւր անդամին պէս անփոփոխ քառավանկ կը մնայ:

Է. — Երկու լեզուներուն դիւցազնական չափին մէջ վերջին անդամին քանակի տարբերութիւնը՝ էական զանազանութիւն մը կը կազմէ, իտալականը մէկ վանկէն երկուքի փոխուելով (համարյոյր և սահուն վերջաւորութիւններով) և երբեմն ալ անհետանալով (հատու վերջաւորութեամբ). մինչդեռ հայկական չափին մէջ վերջին անդամը երեքէն չորս վանկի միայն փոփոխութեան ենթակայ է, և ոչ նուազ քանակի: — Սակայն այս տարբերութեան մէջ ալ՝ երկու լեզուաց չափերուն նմանութիւնը կամ համեմատութիւնը պահուած է, ըստ որում թէ՛ հայկականին և թէ՛ իտալականին մէջ ալ վանկի մը պակասը կը լրանայ տողին վերջի բնական հանգիստով: — Բաց ասկէց՝ իտալական վերջին անդամը ըստ ինքեան օրինքի դեմ չի ճիշդ հայկականին պէս նաեւ երեք կամ նոյն իսկ չորս վանկերէ կազմել, թէպէտ և իտալական տաղաչափութեան մէջ այդպիսի արտօնութիւն մը շատ աններդաշնակ կը հնչէ և խոտելի է. ինչպէս են, օրինակ իմի հետեւեալ տողերը.

*Infiammati sospir dal petto romponnisi.
A tòrto gli èmpi de' lor guài rammàricanosi.*

Ը. — Իտալական մետասանորտնեանին և հայկական չափին այս նմանութիւններուն

վրայ՝ կրնանք աւելցնել պատահական նմանութիւն մ'ալ՝ յանգերու (rime) նըկատմամբ: — Ինչպէս յայտնի է Գր. Ստ. գիստրոսի և ուրիշներու քերթուածներէն, հայկական չափը կրնայ թէ՛ յանգաւոր և թէ՛ անյանգ յօրինուիլ: Սակայն անյանգ տողը իրավամբ գերընտրել են թէ՛ նախնի և թէ՛ նոր տաղաչափները, քանի որ յանգը (որ ըստ ինքեան գրեթէ տղայական և ականջ միայն զուարճացնող տառախաղ մ'է) ոչ միայն պատճառ կը դառնայ շատ անգամ բռնազօր տողերու, այլ նաեւ անպէտ արգելք մ'է բանաստեղծին սլացներուն:

Նոյն շրջութիւնը կը տեսնենք նաեւ իտալական մետասանորտնեանին համար, զոր կարելի է թէ՛ անյանգ և թէ՛ յանգաւոր շինել. այս տարբերութեամբ միայն՝ որ իտալական տողը հայկականէն կարճադոյն և յանգերն ալ հայերենէն աւելի ճոխ և քաղցրահնչիւն ըլլալով, իտալացի քերթողներէն շատերը յանգաւոր գրեր են իրենց բանաստեղծութիւնները. մինչդեռ ուրիշներ ալ, մասնաւոր թարգմանութեանց մէջ, իրեւ աւելորդ բեռ և մանկական խաղ՝ զանց ըրեր են յանգի գործածութիւնը:

Յանգի գործածութիւնը՝ որ արեւելեան ժողովուրդներու միջէն այնքան սիրելի է Պարսի, Արաբացւոց և թուրքերու, Հայերն ի սկզբան չունէին (ինչպէս ցոյց կու տան Գոդրան Երզնէր և Ս. Գրոց Օրինոյրիւններն ու Սաղմունքը) և նաեւ արաբական տաղաչափութեան ազդեցութենէն վերջն ալ՝ Շնորհալին անգամ (որ յանգաւոր տողերու ջերմագոյն կիրարկողն եղած է) շատ քերթուածներ անյանգ տողերով շինած է, ինչպէս յայտնի է քանի մը շարականներէ և ժամագրքի Պատարտութեան և Այստի ամենայն հնգավանկ տողերով անգամ քերթուածիւններէ:

Իտալացիք ալ նմանապէս անյանգ ուսուստորը (գոր verso sciolto, արշակ չափ կը կոչեն), ոչ միայն իրենց դիւցազնական տողին՝ այսինքն մետասանորտնեանին մէջ գործածել են, այլ նաեւ ուրիշ կար-

ճագոյն անյանգ տողերու (versi sciolti) մէջ. օրինակ իմի եօթնոտեանի և ութոտեանի մէջ, ինչպէս Պետրարկա, Փ. Բալթի և ուրիշներ, կոչելով զանոնք *settenari* և *ottonari sciolti*, նոյն չափերով *rimati* (յանգաւոր) կոչուածներէն զանազանելու համար:

*
**

ԺԱ. — Արդ, այսքան նմանութիւնները հայկական չափին և իտալական մետասանոտեանին միջեւ՝ կարծեմ իրաւամբ կ'արդարացընեն համոզում մը՝ զոր ուրիշ տեղ ալ յայտնած եմ (Արատումն Երուսաղեմի դիւցազնեղբորեան թարգմանութեանն Յուսաղաթսին մէջ), այսինքն՝ թէ իտալական մետասանոտեանի թարգմանութեան համար՝ հայերենի մէջ յարմարագոյն չափն է հայկական չափը, որ կը պահէ բնագրին ոչ միայն շեշտաւորութիւնը, այլ և անոր ներդաշնակութեան հոգին, անոր արուեստին զադտնիքը, անոր տողերուն բնաղրոյժը՝ թէ՛ շեշտերու դասաւորութեան և թէ՛ անդամները կամ հասածները կազմելու կերպին մէջ:

Սակայն այս կարծիքին աննպաստ դիտողութիւն մը պիտի երեւնայ՝ եթէ ըսուի թէ իտալական մետասանոտեանին վերջին հատածին միավանկութիւնը (նամբոյր տողերու մէջ՝ որով գրուած են դիւցազնեղբորեանք և թատրերգութիւնք), բաղադրուած հայկական չափին վերջին անդամին եռավանկութեան և քառավանկութեան հետ, կը տեսնենք որ վերջինիս տողերն՝ իտալական տողերուն երկարութեան հետ համեմատական չեն. որով

թարգմանիչը պիտի պարտաւորի ստէպ բառեր աւելցընել և կամ պարզ ածական մը՝ հայերէն բարդ ածականով և կամ բայ մը՝ հայերէն երկու հոմանիշ բայերով բացատրել, և այլն, որպէս զի կարելի ըլլայ տող առ տող թարգմանել:

Այս իրաւացի տեսնուած առարկութեան և առերեւոյթ դժուարութեան հանդէպ՝ նախ պիտի դիտել տամ ես ալ՝ որ իտալական մետասանոտեանն մը հայկականի թարգմանած ժամանակ՝ հարկ չկայ որ երկու լեզուաց տողերուն մէջ զտնուած իւրաքանչիւր անդամներն ալ փոխադարձաբար իրարու համապատասխանեն, այլ բաւական է որ տողը տողին համապատասխան ըլլայ:

Երկրորդ, դիտել կու տամ որ իտալական տողին 11 վանկերուն և հայկական չափին 15 կամ 16 վանկերուն մէջ համեմատութիւն ընող մը՝ պէտք չէ մոռնայ որ Ա. հայկական չափին տողի մը վանկերը 13էն 16 փոփոխական են, և թէ այդ փոփոխութիւնն եական պայմանն է հայկական չափին, որով երկու լեզուաց տողերուն վանկերուն թիւերը չեն մնար 11 և 16 համեմատութեան մէջ, այլ միշտ հաշուով 11 և 14ի. — Բ. Իրկու լեզուաց չափերուն այսպիսի վանկական համեմատութիւն ընող մը՝ կը մոռնայ անշուշտ որ իտալական մետասանոտեանը 11 վանկ կը համրուի տաղալափական և ոչ թէ քերականական վանկերով, ինչպէս կը համրուին 13-16 հայկական չափին վանկերը, իբր օրինակ մ'առնենք Տասույի գրած ութեակներէն մէկը, որուն պէս են նաեւ ամբողջ քերթուածին (Ագառունի Երուսաղեմի) ութեակները:

Così nel cavo rame umor che bolle
Per troppo foco, entro gorgoglia e fuma;
Nè capendo in sè stesso, alfin s'estolle
Sovra gli orli del vaso, e inonda e spuma.
Non bastano a frenare il vulgo folle
Que' pochi a cui la mente il vero alluma:
E Tancredi e Camillo eran lontani,
Guglielmo, e gli altri in podestà soprani.

ՔԵՐԿ. ՎԱՆԿ	12
»	» 13
»	» 13
»	» 15
»	» 13
»	» 15
»	» 13
»	» 14

Արդ, մինչդեռ այս ութը տողերն ալ
11 տաղաչափական վանկերէ կազմուած
են, ընդհակառակն իրարմէ տարբեր թուով
և 11է աւելի քերականական վանկեր կը
պարունակեն, հաշուի չառնելով բառերու

վերջին ձայնաւորներու կրճատումներն.
օրինակ իմն, umor, alfin, eran. — Ու
բիշ ութեակներու մէջ կը գտնուին նաեւ
տողեր՝ քերականական 16 վանկերէ բաղ-
կացած. զոր օրինակ.

Gli erano sempre, ovunque in guerra ei fösse (IX. 27)

Ch'ei fa degli altri, in voi l'usato ardire (IX. 28)

Tien salda in contra ai ferri e in contra all'aste (IX. 31)

Ահաւասիկ ուրեմն այս և ասոնց նման
բիւրաւոր օրինակներէ յայտնի կը տես-
նուի՝ որ ինչպէս հայկական չափին տողը
կը փոփոխուի քերականական 13-16 վան-
կերուն մէջ, նոյնպէս ալ իտալական մե-
տասանտոնեանին տողին մէջ կրնան պա-
րունակուիլ 13-16 քերականական վան-
կեր, որով երկու լեզուաց չափերն ալ
փոխադարձաբար հաւասարազօր տողեր
կ'ունենան:

Այս ըսածներէս սակայն չի հետեւիր
թէ ուրեմն թարգմանիչ մը պարտաւորեալ
է իտալերէն մետասանտոնեան քերթուած
մը հայերենի դարձուցած ժամանակ՝ ան-
պատճառ հայկական չափով թարգմանե-
լու, և կամ այս վերջին չափով թարգ-
մանած ժամանակ՝ անհրաժեշտ կերպով
տողը տողին համապատասխան վերածե-
լու: Կուտ և սեղմ ոճ գործածող թարգ-
մանիչ մը կրնայ, մանաւանդ թէ լաւ
կ'ընէ՝ ամփոփել քերթուածը (ի հարկէ
առանց կրճատելու հեղինակին խօսքերը)
քնազրէն նուազագոյն հայկական տողերու
մէջ, երբ յատուկ եպատակ լուենեայ՝ հա-

յերենի մէջ ալ անփոփոխ պահելու իտա-
լական քերթուածին երբեակը (terzina),
քառեակը (quartina), վեցեակը (sestina)
և կամ ութեակը (ottava). — Ըսածնե-
րուն հետեւանքն այս միայն կ'ըլլայ՝ որ
իմ կարծիքով՝ հայկական չափը ոչ միայն
յարմար, այլ և ամենայարմարն է իտա-
լական մետասանտոնեանը թարգմանելու,
մանաւանդ եթէ մէջ բերած պատճառնե-
րէս զատ՝ բաղդատութեան առնունք նաեւ
իտալական բառերուն ընդհանրապէս կար-
ճութիւնն և սահունութիւնը, և ընդհակա-
ռակն՝ հայերենի (մանաւանդ աշխարհա-
բարին) բառերու և հոլովներու, բայերու,
յետադիր հոլովառուններու և յաւիտենա-
կան ուրիշ վերջացող գոյականներու եր-
կարութիւնները:

Այս է ահաւասիկ այն համոզումը զոր
ունիմ այս խնդրոյս նկատմամբ՝ վերոյ-
գրեալ ապացոյցներով, որոնք կարծեմ
լիովին կը բաւեն արդարացնելու ունեցած
համոզմանս տրամաբանական ըլլալը:

Հ. ԱՅԻՆԱՍ Վ. ՏԻՐՈՅԵԱՆ

